

Анна Наїф Амер

ФОРМУВАННЯ АРХЕОЛОГІЧНОЇ КОЛЕКЦІЇ ТА СУЧАСНЕ ОНОВЛЕННЯ МУЗЕЮ АРХЕОЛОГІЇ ХНУ ІМ. В. КАРАЗІНА

Музейні колекції у Харківському університеті формувалися з перших років його існування, у 1807 р. для них був заснований Кабінет старожитностей. Комплектуванню перших колекцій сприяла діяльність ректорів та професорів закладу, які, повертаючись з закордонних поїздок, поповнювали музейне зібрання цікавими експонатами. Колекція в цей період була невеликою [1, 50–68]. У 1837 р. з мюнц-кабінету та кабінетів географії, рідкостей, малювання та живопису був створений Музей витончених мистецтв і старожитностей. Його колекція (близько 150 експонатів) становила неабиякий інтерес передусім завдяки унікальності речей. У різні роки музей очолювали професори університету: А. Валицький, О. Потєбня, М. Сумцов, Г. Шульц та ін. Створена при музеї бібліотека у 1905 р. мала найбільший в університеті фонд літератури з археології [2, 90].

Розвитку археологічної науки в регіоні сприяв XII Археологічний з'їзд (15–27 серпня 1902 р.), у якому взяли участь Д. Багалій, В. Городцов, В. Данилевич, А. Покровський, Є. Трифільєв. Підсумки з'їзду сприяли подальшому дослідженню археологічних пам'яток. Наприклад, завдяки розкопкам 1901 р. Верхньо-Салтівського могильника під керівництвом Д. Багалія, А. Покровського та Є. Трифільєва стало відомо про матеріальну культуру Хазарського каганату (VIII–X ст.). За матеріалами розкопок В. Городцовим курганів бронзової доби в Ізюмському повіті було виділено яму, катакомбну та зрубну археологічні культури.

Про діяльність музею та його колекцію у 1906–1917 рр. лишилося не багато інформації. Тогочасне дослідження регіону продовжували Д. Багалій, В. Городцов та О. Федоровський. [3, 441]. З 1919 р. Музей археології існував як окрема структура, а в 1920 р., після ліквідування університету, він отримав статус міського. У 1920-х рр. у музеї продовжував працювати О. Федоровський, який збагатив його колекцію новими археологічними матеріалами, виявленими під час дослідження Донецького городища, Люботина, Липової Рощі, Огульців, Верхньо-Салтівського могильника. З цих матеріалів було створено археологічну виставку; було також проведено тематичний семінар [4, 106]. У тогочасних фондах музею зберігали єгипетську, китайську та монгольську колекції, що викликали зацікавлення у відвідувачів та дослідників [5, 85].

З середини 1930-х до кін. 1960-х рр. археологічні дослідження в університеті проводили С. Семенов-Зусер та К. Гриневич. У 1930-х рр. музейні колекції, що займали майже два поверхи головного університетського корпусу на вул. Університетській, не були належним чином упорядковані. Перед війною фонди музею налічували 200 тис. експонатів. У роки німецько-фашистської окупації м. Харкова колекція музею була майже повністю знищена. Після війни музей довелося відновлювати і поповнювати, що стало можливим завдяки археологічним дослідженням викладачів університету [6, 59]. У той час музей займав приміщення історичного факультету на вул. Тринклера, 6.

У 1950-х рр. музейні археологічні колекції знову почали поповнювати. Цим музею завдячує видатному археологу Б. Шрамку, який у басейні р. Сіверського Дінця досліджував пам'ятки скіфського часу (Люботин, Караван, Шмарівка, Скоробір, Гомольша, Веселе, Перещепино), бронзової доби та середньовіччя (Донецьке городище, Мохнач). У 1954 р. почалися розкопки Більського городища, які сьогодні продовжує експедиція університету. Матеріали цих експедицій надходили до фондів музею. Завдяки роботі викладача університету, видатного археолога К. Гриневича, у 1954–1956 рр. та 1960 р. вивчено пам'ятки Ольвії, що зумовило заснування в університеті потужної античної школи. У 1960-х рр. В.І. Кадеєв очолював експедицію у Херсонесі. Результати цих археологічних досліджень не лише поповнили фонди музею новими експонатами, а й сприяли археологічним студіям, які проводили В. Андрієнко, В. Латишева, В. Мещеряков, С. Берестнев, Ю. Буйнов, А. Криганов, В. Міхеєв та ін.

У 1958 р. розташований у головному корпусі університету на пл. Дзержинського музей мав невелике експозиційне приміщення, фондосховище та фотолабораторію. З 1971 р. музей знаходився у приміщенні Музею природи ХНУ ім. В. Каразіна на вул. Тринклера, 8. Колекції музею систематично поповнювали матеріали досліджень пам'яток салтівсько-маяцької культури, пеньківської, черняхівської, скіфської, роменської, бондарихінської та інших археологічних культур.

Створений у 1998 р. при ХНУ Музей археології та етнографії Слобідської України, у 2001 р. увійшов до складу історичного факультету університету. Велику археологічну колекцію музею сформувала плеяда вчених. Оскільки можливості експонувати матеріал на належному рівні не було, у окремому приміщенні створювали тимчасові виставки, що не мали потрібного устаткування. Матеріали експедицій, що користувалися неабияким попитом серед науковців, зберігали у переповнених фондосховищах музею. На базі музейної колекції створено дисертації, студентами, які користувалися архівом музею, вивчали матеріали розкопок, написані курсові та дипломні роботи, [7, 35].

У 2010 р. для створення нової виставкової зали та фондосховища керівництво університету виділило в Головному корпусі приміщення площею понад 300 м². Проект «Нового музею» очолили ректор університету В. Бакіров та декан історичного факультету С. Посохов. Метою проекту було не лише створення сучасного виставкового простору, а й т. зв. «живого музею», який стане науково-просвітницьким центром всеукраїнського рівня. Проект фінансували зі спеціальних коштів за рішенням Ученої ради університету. Створювати експозицію почали у 2012 р. Будівництво музею тривало у скрутні часи, але його підтримало керівництво університету, викладачі, археологи та музейні працівники.

Автором проекту нової виставкової зали став архітектор та дизайнер О. Фондорко. Виставкова площа охоплює стаціонарну настінну експозицію, виставкові ніші у підлозі та модулі для тимчасових виставок. У залі встановлено великий проектор для показу відеоматеріалів про музей та експозицію. На другому поверсі зали відведено місце для проведення занять та масових заходів; там же розміщено робочі місця співробітників музею. Новий виставковий зал має спеціальне приміщення для роботи дослідників з фондами та архівом. З фондосховищем це приміщення сполучається підйомником. Приміщення фондів оснащено металевими стелажми та має побудовану за стандартами та нормами «золоту комору». Всі приміщення музею устатковані відеоспостереженням та сигналізацією ДСО.

Нова постійна експозиція музею має назву «Внесок учених університету в розвиток археологічної науки». Її автори – археологи Харківщини та співробітники музею – ставили за мету показати наукові розробки та археологічні відкриття вчених університету через найяскравіші археологічні предмети, представлені у певних композиціях. Велика увага в експозиції приділена досягненням археологів ХНУ. Відмовившись від стандартного кріплення предметів на планшетах та прикрасивши вітрини чудовими настінними малюнками вдалося створити сучасну археологічну експозицію. Завдяки розробленій і апробованій методиці кріплення експонатів співробітники музею разом із реставраторами, вдало розмістили предмети у вітринах. Композиції на стінах разом із настінним панно та спеціальним освітленням створюють ефект занурення у давнє загадкове минуле України.

У 2015 р. наказом ректора Музей археології та етнографії Слобідської України було перейменовано на Музей археології ХНУ ім. В.Н. Каразіна. 20 листопада 2015 р. відкрилася нова виставкова зала музею. Варто зазначити, що змінилися не лише приміщення та назва, а й напрямки роботи музею. Найближчим часом планується розгорнути активну науково-просвітницьку роботу зі школярами, студентами та відвідувачами. На базі музею діє археологічний гурток для школярів: діти переглядають відеоролики, готують презентації та доповіді, беруть участь у квестах тощо. У конференц-залі музею проводять лекторії, семінари, симпозиуми та конференції, що дає змогу покращити якість навчального процесу. Науковці, аспіранти регулярно звертаються до архіву та фонду музею, а також до археологічної бібліотеки.

Нині різні напрямки археологічної науки розробляють п'ять археологічних експедицій університету: «Цитадель» (А. Домановський), «Чембало» (С. Д'ячков), Скіфська (І. Шрамко),

«Середньовічна» (В. Скирда) та «Германо-Слов'янська» (М. Любичев). Фонди регулярно поповнюють матеріали експедицій, проводиться науково-просвітницька робота, публікуються статті, розпочато міжнародні наукові дослідження.

Музей сьогодні отримав можливість презентувати свої колекції, проводити різноманітні виставки. У найближчому майбутньому заплановано розробити аудіо-гід в постійній експозиції та власний сайт.

Все це сприяє створенню на базі Музею археології ХНУ ім. В. Каразіна науково-просвітницького центру, підвищує інтерес до археологічної науки серед населення, дає можливість науковцям опрацьовувати фонди та популяризувати їх, сприяє покращенню навчального процесу студентів університету.

Література

1. *Редин Е. К. Музей изящных искусств и древностей Императорского Харьковского университета (1805–1905)*. Харьков, 1904.
2. *Федоровський О. С.* Відвіт Харківського археологічного музею // **Наука на Україні**. Бюлетень Укрнауки. 1926. № 1.
3. *Багалеї Д. И.* **Опыт истории Харьковского университета: По неизданным материалам**. Т. I (1802–1815). Харьков, 1904.
4. *Зайцев Б. П., Латышева В. А.* Археологический музей Харьковского университета // **ВХУ**. 1992. № 362.
5. Науково-дослідні заклади на Україні // **Наука на Україні**. 1926. №1.
6. *Журавский Ю. И., Зайцев Б. П., Мигаль Б. К.* **Харьковский университет в годы Великой Отечественной войны**. Харьков, 1989.
7. *Павлова О. Г., Валицький А. Й.* (1808–1858) і розвиток музеєзнавства і мистецтвознавства у Харкові у ХІХ столітті // **3 Сумцовські читання: Конференція, присвячена 95-річчю ХІІ Археологічного з'їзду**. Харків, 1997.
8. **Музейна справа на Харківщині: становлення та розвиток: (наук.-допоміж. покажч.)**. Харків, 2009.